

JADID MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH

Raxmanov Abdimalik Ergashevich

Termiz davlat universiteti, falsafa fanlari nomzodi

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ ИДЕИ “ЖАДИД” И ПОНИМАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Рахманов Абдималик Эргашевич

*Термезский государственный университет, кандидат
философских наук*

EDUCATIONAL IDEAS OF “JADID” AND UNDERSTANDING NATIONAL IDENTITY

Rahmanov Abdimalik Ergashevich

Termez State University, candidate of philosophy

raxmanov-57@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0001-8927-4168>

Tel: +998905195503

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimizda jadid ma'rifatparvarlik harakatining paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlari, ularning milliy o'zlikni anglash, milliy istiqloq, ma'naviy-ma'rifiy va ijtimoiy-siyosiy islohotchilik g'oyalari va ularning bugungi yangilanish va milliy yuksalish davri uchun ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Milliy o'zlikni anglash, jadidchilik, ma'rifatparvarlik, milliy ozodlik harakati, islohot, maorif islohoti, ijtimoiy-siyosiy islohot, milliy mustaqillik, milliy yuksalish.

Аннотация: В данной статье анализируются этапы зарождения и развития движения «джадидизм» в нашей стране, их идеи национального самосознания, национальной независимости, духовно-просветительского и социально-политического реформирования и их значение для сегодняшнего периода обновления и национального подъема.

Ключевые слова: национальное самосознание, модернизм, просвещение, национально-освободительное движение, реформа, образовательная реформа, общественно-политическая реформа, национальная независимость, национальный подъем.

Abstract: This article analyzes the stages of the emergence and development of the movement «Jadidism» in our country, their ideas of national consciousness, national independence, spiritual and educational and socio-political reform and their significance for today's period of renewal and national upsurge.

Key words: national consciousness, modernism, education, national liberation movement, reform, educational reform, socio-political reform, national independence, national upsurge.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Xalqimizning milliy o'zligini anglashi jarayonida jadid ma'rifatparvarlik g'oyalari va ularning amaliy harakatlari muhim rol o'ynagan. Jahon tajribasiga nazar tashlasak, ijtimoiy taraqqiyotga ulkan ta'sir ko'rsatgan nazariy ta'limot va mafkuralarni yaratish uchun tarixning turli

davrlarida ulkan aql-zakovat, iste'dod va teran tafakkur sohiblari mislsiz zaxmat chekkanini ko'ramiz. Turkistondagi jadidlar faoliyati ham buning yaqqol tasdig'idir. Jadidchilik Osiyo va Yevropadagi ilg'or o'zgarishlar ta'siri ostida, XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkistonda hukm surgan mustamlakachilik hamda favqulodda qoloq

iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sharoitda yashayotgan xalqlarni ma'rifatlashtirish, ularning milliy o'zligini anglashini shakllantirish, jamiyat hayotida ijtimoiy va madaniy islohotlar o'tkazish, pirovardida, milliy mustaqillik g'oyalarini hayotga tatbiq etish maqsadini ko'zlagan harakat sifatida, tarixiy vaziyat taqozosi bilan vujudga kelgan fenomendir. [2]

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida ma'naviy merosimizni chuqur o'rganish bilan bog'liq masalalarga alohida to'xtalib, "...jadidchilik harakati, ma'rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o'rganishimiz kerak. Bu ma'naviy xazinani qancha ko'p o'rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko'p savollarga to'g'ri javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ'ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab yetadi", deya ta'kidladilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (JIITEPATYPA II METOD/MATERIALS AND METHODS).

Jadidchilik, uning atoqli namoyondalari hamda ularning ijtimoiy-siyosiy g'oyalari va faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarga oid kitoblar, to'plamlar, ko'plab ilmiy anjuman materiallari, risola va maqolalar chop etilmoqda. Bular B.Qosimovning "Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik" nomli monografiyasi, "Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash" nomli maqolalar to'plami, "Jadid ma'rifatparvarlik harakatining g'oyaviy asoslari" nomli Toshkent islom universitetida o'tkazilgan respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari, "Jadidlar: milliy o'zlik, istiqloq va davlatchilik g'oyalari" mavzusidagi xalqaro konferensiya materiallari shular jumlasidandir. Ushbu adabiyotlarda tarixiylik va mantiqiylik metodi asosida jadidchilik harakati ma'naviy-ma'rifiy asoslarining mohiyati, xalq tafakkurini o'stirish, ma'naviyatini boyitish, milliy o'zligini anglashi uchun olib borgan faoliyatlari tahlil qilingan [3]. Ayniqsa taniqli tarixchi olim D.A Alimovning "Jadidchilik fenomeni" kitobi alohida diqqatga sazovordir. Unda jadidchilikning mohiyati va uning O'rta Osiyo xalqlari tarixidagi o'rni va ahamiyati yaxlit va xolis tahlil qilingan. Jadidchilik harakati davrlashtirilgan, harakat namoyondalarining tarix, madaniyat, din va davlatchilik masalalariga qarashlari o'rganilgan,

ularning ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi roli yoritilgan [4].

MUHOKAMA

(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION). Taniqli tarixchi olimlarimiz N.Karimov va D.Alimovlar o'z tadqiqotlarida jadidchilikning XX asr boshlarida maydonga chiqqanligini va ma'rifatparvarlikdan qudratli siyosiy harakatga qadar bo'lgan rivojlanish yo'lini bosib o'tganligini ta'kidladilar. Turkiston xalqlarining milliy onggi va ma'naviyatiga, milliy o'zligini anglashiga kuchli ta'sir ko'rsatgan jadid ma'rifatparvarlarining g'oyalari ham jamiyatning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotidagi tarixiy o'zgarishlar ta'siri ostida mazmunan boyib bordi. Turkistonda jadidlarning birlashishi va keng qanot yozishida "jadidlar rahbari" deb tan olingan Mahmudxo'ja Behbudiy (1879-1919-yy.)ning xizmatlari beqiyosdir. U tariximizning g'oyat og'ir va murakkab bir davrida, ya'ni XVI asrdan boshlangan inqiroz va diniy jaholat, o'zaro ichki nizolar va milliy parokandalik tufayli o'lkani zabt etgan Rossiya mustamlakachilari uni turg'un va tutqun saqlashga urinayotgan bir sharoitda yashab ijod qildi va diniy va dunyoviy bilimlarga bir xil munosabatda bo'lib, ular asosida yoshlarni milliy ruhda tarbiyalash, milliy o'zligini anglash va taraqqiyotga boshlash lozimligini ta'kidlaydi. U jamiyat islohotini maktab va madrasadan boshlash zarur, chunki millat hayoti ta'lim-tarbiya bilan belgilanadi, deb ko'rsatadi. O'limidan biroz avval o'z maslakdoshlariga "maorifni Buxoro tuprog'iga yoyingiz", deb vasiyat qiladi [5].

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). Jadidchilik XX asr boshlaridan 1917-yil fevral inqilobiga qadar bo'lgan o'z rivojining birinchi bosqichida maorif islohoti, yangi tipdagi maktablarni ochish, xalqni ma'rifatlashtirish g'oyalari ilgari surib jadid maktabi, matbuoti, adabiyoti va teatriga asos soldilar. O'z siyosiy qarashlarida esa parlamentar monarxiya tuzumini yoqlab Davlat Dumasida turkistonlik vakillar bo'lishiga, so'ngra birlashib yagona musulmon partiyasi tuzish va Butunrossiya musulmonlari ittifoqiga kirishga intildilar. Shu tariqa jadidchilik yetuk siyosiy milliy ozodlik harakatiga aylandi. XX asr boshlariga kelib Turkiston o'lkasida milliy uyg'onish davri boshlandi. Bu jarayon yetakchilari jadid ziyolilari edilar. Holi zabun, ruhi so'nik millatning qadim madaniyati, iqtisodiyoti va maishiy turmush tarzini tiklash uchun avvalo uni

ma'rifatli qilish lozim edi. Zamonaviy ilmdan bexabar har qanday millat, har qanday jamiyat tanazzulga uchramog'i tayinligi bois jadid ziyolilari millatni bunday ofatdan xalos etmoqlikni ham qarz, ham farz deb bildilar. M.Behbudiy "Ikki emas, to'rt til lozim" nomli maqolasida "Arabiy bilmasak din, ruscha bilmasak dunyo qo'ldan ketar. Turkiy va forsiyning kerakligiga so'z yo'qtur. Yana bir xil til borki, butun olam bir-birila aning ila so'ylaydur. Ul fransa xati ila tilidur... Bizga lozimki, o'z naf'iliq uchun ruscha bilaylik, hukumat maktablarida o'qiyluk. Davlat mansablarig'a kirayluk... Musulmon bo'lib turib, taraqqiy qilayluk...", deb yozgan edi [6].

Fevral inqilobi, chor hukumatining zaiflashuvi va nihoyat bolsheviklarning hokimiyat tepasiga kelishi davrlarida jadidchilik harakati o'zining ikkinchi bosqichida asl siyosiy maqsadini ifodalovchi g'oyalarni – milliy istiqlol, mustaqil davlatni barpo etish, demokratik huquq va erkinliklar berilgan va konstitutsion jihatdan kafolatlanadigan demokratik jamiyatni shakllantirish g'oyalarini amalga oshirishga kirishdi. Biroq, mustabid sho'rolar tuzumining ta'qibi, kuchli va birlashgan siyosiy tashkilotga ega bo'lmaganligi hamda xalq ommasini hali uyg'ota olmaganligi bois jadidlar o'z maqsadlariga erisha olmadilar. Markazi Qo'qonda bo'lgan "Turkiston muxtoriyati" hukumatini sho'rolar davlati go'dakligidayoq yanchib tashladi, jadidlar ta'qibi avj oldi [3].

Mustabid sovet tuzumining hukmronligi va ta'qibi avj olgan 20-30 yillar davrida jadidchilik o'zining so'nggi yakunlovchi bosqichini boshdan kechirdi. Bu davrda ular xalqimiz olib borgan milliy ozodlik va mustaqillik kurashining yetakchilari va g'oyaviy rahnamolari bo'ldilar, madaniyat va maorif sohasida samarali faoliyatlarini davom ettirganlar. Ushbu davrdagi jadidlar faoliyatining uch yo'nalishini ta'kidlash mumkin: milliy ozodlik kurashi sifatida ko'tarilgan "bosmachilik harakati"ga g'oyaviy tashkiliy rahbarlik qilish, maxfiy uyushgan siyosiy tashkilotlarda faoliyat olib borish, sho'ro hukumatining mustamlakachilik siyosatini demokratik asosda oshkora tanqid qilish. Istiqlolchi jadidlar e'tibor bergan asosiy masalalardan biri milliy ruhni tarbiyalash va milliy o'zlikni anglashni shakllantirish bo'ldi [5].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Bugun atoqli ma'rifatparvarlarimizning orzu-armonlari to'liq ushaldi. Milliy mustaqilligini qo'liga kiritgan xalqimiz keng ko'lamlil va uzoqni ko'zlagan

islohotlarni amalga oshirmoqda. Bu esa ma'rifatparvar jadid ziyolilarining nomlari ham, g'oyalari ham hamisha barhayot ekanligidan dalolatdir. Jadid ma'rifatparvarlarining islohotlar yo'li bilan jamiyatni yangilash, milliy o'zligini yuksaltirish, ma'rifat va taraqqiyotga yetaklash g'oyalari bugungi kundagi jamiyatimizni innovatsion rivojlantirish g'oyalari bilan hamohangdir. Ayniqsa, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning Harakatlar strategiyasini hamda 2022-2026-yillardagi Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini hayotga tatbiq etish uchun mustaqil yurtimizning yangi tarixida "islohot", "innovatsiya", "modernizatsiya", "ma'naviy yangilanish", "ma'rifatli jamiyat", "Uchinchi Renessans" singari g'oyalar asosidagi amaliyot o'zining ijobiy samaralarini berib kelmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Alimova D.A. Jadidchilik fenomeni. – Toshkent: Akademnashr, 2022. – B.272.
2. Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash. – Toshkent: "Universitet", 1999.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 24-yanvar 2020-yil. – "Xalq so'zi" gazetasi, 2020-yil 25-yanvar, № 19(7521).
5. Rakhmanov A.E. Socio-philosophical significance of the concept of national state sovereignty. – Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, vol. 3, 2022, page 49-51.
6. Rakhmanov A.E. The principle of separation of powers in the history of the state. – World Bulletin of Social Sciences (WBSS), Vol.34, May 2024, page 79-81.
7. Raxmanov A.E. Milliy-ma'naviy yuksalishda jadid ma'rifatparvarlik g'oyalarining ahamiyati. // "Jadidlarning ilmiy-pedagogik merosi: tarix va zamonaviylik" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (2023-yil 29-30-noyabr). – Samarqand, 2023, 84-88-betlar.
8. Raxmanov, A. Sharq renessansi davri gumanizmining gnoseologik va ontologik asoslari. - Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2022, 2(10), 668-674.